

КРАЄЗНАВЧІ ЧИТАННЯ

імені П. Г. Лебединцева

I

12 лютого 1998 року

Біла Церква

КРАЄЗНАВЧИ

ЧИТАННЯ

імені П.Г. Лебединцева

I

“Мустанг” - 1998

ЗМІСТ

I. Ініціатори.

II. Оргкомітет.

III. Компут.

IV. Вітальне слово директора Білоцерківського краєзнавчого музею Людмили Діденко.

V. Промова Євгена Чернецького (ведучого) про історичне коріння ідеї “Краєзнавчих читань” та о. Петра Лебединцева.

VI. Промова Валентини Коломієць (ведучої) про порядок організації “Краєзнавчих читань”.

VII. Виступ Євгена Чернецького на тему “Білоцерківські храми в історії міста. Свято-Миколаївський храм у XVII-початку XVIII ст.”.

VIII. Записки, передані під час виступу Євгена Чернецького.

IX. Виступ Валерія Репрінцева на тему “Світове значення природничої діяльності Костянтина Браницького”.

X. Повідомлення (не заслуховувались): *Олександра Ярмоли* “Стара синагога в Білій Церкві. До проблеми охорони пам’яток у 1920-х-1930-х років” та “Документ кінця 1920-х років про білоцерківські поховання Потоцьких і Браницьких”, *Євгена Чернецького* “Два надгробки з кладовища біля Свято-Миколаївського храму”.

XI. Вирішення організаційних питань.

XII. Відкриття О.Ф.Дмитренка під час вирішення організаційних питань.

6. Listy Elizy z Branickich Krasińskiej z lat 1835-1876. — Warszawa, 1995. — Т. 4.
7. *Taczanowski W.* Listy do Antoniego Wagi, Konstantego Branickiego i Benedykta Dybowskiego. // *Memorabilia zoologica.* — № 12. — Wrocław-Warszawa, 1964.
8. Okazy z kabinetu zoologicznego w Warszawie. // *Tugodnik* ilustrowany. — 1869. — № 76.
9. *Taczanowski W.* Hrabia Konstanty Branicki. // *Wszecławiat.* — Warszawa, 1884. — Т. III. — № 29.
10. *Sztolcman I.* Ksawery Branicki. // *Historiae naturalis.* — Paris, 1926. — Vol. V. — № 4.
11. *Brzęk G.* Benedykt Dybowski. Życie i dzieło. — Warszawa - Wrocław, 1994.
12. *Dybowski B.* Pamiętniki od roku 1862 zacząwszy do roku 1878. — Lwów, 1930.
13. *Miller M.* Arystokracja. — Warszawa, 1993.
14. *Kossak W.* Wspomnienia. — Warszawa, 1973.
15. *Zielinski S.* Mały słownik pionierów polskich kolonjalnych i morskich. — Warszawa, 1930.

Після виступу відбулося його тривале обговорення.

X. Повідомлення (не заслуховувались).

Стара синагога в Білій Церкві. До проблеми охорони пам'яток в 1920-х—на початку 1930-х років.

Проблема збереження пам'яток м.Білої Церкви та округи, на мій погляд, повинна стати одним з важливих напрямів краєзнавчого руху взагалі й безпосередньо наших краєзнавчих читань.

Пам'ятки історії, археології, мистецтва, архітектури є матеріальним уособленням культури, безпосереднім носієм нашої духовності. Питання їх охорони гостро стояли в минулому, актуальні вони й нині.

Пам'ятка культової архітектури Білої Церкви, якій присвячене це повідомлення, можливо, і не найбільш невідома, але достатньо забута мешканцями нашого міста. Вона ніколи не була включена до офіційних зводів пам'яток республіканського чи місцевого значення. Ви не побачите на її старих стінах таблички з написом, яка гарантує захист з боку держави. Я маю на увазі будівлю старої

Білоцерківської синагоги по кол. вул. Київський, буд. 27 (нинішня вул. Ярослава Мудрого, 25/2).

В 1929 році виникла ідея її перебудови під 7-річну школу. 29 квітня того ж року комісія в складі архітектора [Ше]хонина, інженера Домиловського, окружного інженера Журавського, голови міськради Файмана, зав. окр. місцгоспом Дробницького, техніка Березовського, виконроба Пайбуду інженера Брайкевича, виконроба по роботах місцгоспу інженера Ветр переглянула будівлю колишньої синагоги й визначила технічні особливості перебудови. Лише один з членів комісії — окружний інженер Журавський, висловив з цього приводу особисті міркування. В додатку до загального висновку Журавський зазначав:

“Признавая вполне верным с политической точки зрения переустройство синагоги под школу как замену дома религиозного одурманивания масс — в дом культурного просвещения” — пише він, “... это переустройство имеет целый ряд ненормальностей ...”

Далі він перераховує 13 пунктів причин, згідно з якими перебудова синагоги під 7-річку небажана. В загальному списку технічних та фінансових проблем, він виокремлює й причину культурного значення:

“3. Здание синагоги имеет довольно чистый восточный стиль, что является определенной архитектурной ценностью, [и] при перестройке будет испорчено прямыми оконными перемычками.”¹

В травні того ж року від громадянина Крупника до республіканських пам'яткоохоронних органів надішла заява, на підставі якої було проведене обстеження будівлі синагоги з метою виявлення її архітектурної вартісності й взяття під охорону².

17 червня 1929 р. відбулося засідання спеціальної наради Київської краєвої комісії охорони пам'яток культури разом з запрошеними: керівником науково-дослідчої катедри єврейської культури проф. І.І.Лібербертом та представником Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН архітектором-художником К.В.Мощенко. На ній було заслухано інформацію Київського краєвого інспектора охорони пам'яток культури проф. Ф.Л.Ернста в справі перебудови старої синагоги в місті Білій Церкві та звіт про відрядження в цій справі до Білої Церкви вченого секретаря Київської краєвої інспектури проф. В.М.Базилевича.

Нарадою зазначалося:

“Де-які документальні дані й відомості свідчать про те, що стара синагога в м.Білій Церкві (Київська вул. ч. 27) збудована ще на кінці XVIII — початку XIX століття. Єсть також вказівки, що її

побудовано тим самим видатним майстром архітектором, яким побудовано т. зв. Гостинний двір у Білій Церкві.

Проте сучасний зовнішній вигляд синагоги робить враження будови 1860-х 1870-х років. Великої архітектурної вартости в такому вигляді вона не має. Посередині безперечно чималу художню цінність має високий (на три поверхи) “уренкойдеш” [вівтар — прим. авт.], прекрасної різьби, з традиційними [з]ображеннями, “балемер” (катедра), хоча й пізньої (початку 1880-х років), але також цікавої роботи, з підписом майстра. Ці речі безперечно заслуговують збереження.”

Далі, з огляду на зазначене, робиться висновок:

“Оскільки з одного боку політичний бік справи вимагає використання синагоги під культурно-освітню установу, з другого, бажаючи зберегти архітектурні форми будови ... нарада висловлює побажання, аби будинок синагоги було використано для такої культосвітньої установи, яка не вимагала б капітальної перебудови будинку та знищення “балемара” та “уренкойдеша”. Зазначені речі релігійного культу, разом з люстрою треба обов'язково зберегти в незіпсованому вигляді”³.

Але, на жаль, ці побажання не були враховані міськрадою, і в цьому ж році було перебудовано Білоцерківську стару синагогу з такою швидкістю, щоб поставити пам'яткоохоронні органи перед фактом, якого змінити вже було не можливо⁴.

Повідомив Олександр Ярмола.

Посилання:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф.166, оп. 6, спр. 9427. — Арк. 51, 52, 53.
2. Там само. — Арк. 37.
3. Там само. — Арк. 50, 50зв.
4. Там само. — Оп. 5, спр. 726. — Арк. 102.

Документ кінця 1920-х років про білоцерківські поховання Потоцьких і Браницьких.

При роботі в Центральному архіві вищих органів влади та управління України, було виявлено копію цікавого документу (Ф. 166, оп. 6, спр. 9427, арк. 98). За суміжними документами її можливо приблизно датувати кінцем 1920-х років. На жаль, сьогодні це єдине повідомлення з цієї справи, яка потребує подальшого детального вивчення.